

Мартинюк О. М.,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ПАРАДИГМАТИЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ АКТАНТНОСТІ У ФРАНЦУЗЬКОМУ МОВЛЕННІ

Робота присвячена дослідженню парадигматичного вираження актантності у поверхневій структурі речення-висловлення засобами метонімії, метафори, перифрази.

Ключові слова: актантність, парадигматика, метонімія, метафора, перифраза, асиметрія.

Робота посвящена исследованию парадигматического выражения актантности в поверхностной структуре предложения-высказывания средствами метонимии, метафоры, перифразы.

Ключевые слова: актантность, парадигматика, метонимия, метафора, перифраза, асимметрия.

The article deals with the paradigmatic expression of actancy in the sentence surface structure by means of metonymy, metaphor, periphrasis.

Key words: actancy, paradigmatics, metonymy, metaphor, periphrasis, asymmetry.

Постановка наукової проблеми та її значення. Парадигматичні відношення існують між одиницями, що можуть траплятися в певному контексті. Парадигматичне наповнення зовнішньої синтаксичної моделі актантності репрезентує різне оформлення відповідних актантів. У мовленні актантність реалізується як непередикатними (іменниками, займенниками), так і передикатними (числівниками, дієсловами, реченнями) мовними одиницями відповідно до семантичного чи синтаксичного аспектів розгляду. Крім загальних форм вираження актантності, можна назвати і специфічні (непрямі номінації мовних одиниць), як, наприклад, засоби метонімії, метафори, перефрази тощо.

У сучасній романістиці проблема актантності активно розробляється переважно у структурно-семантичному напрямку, відповідно до якого вивчаються функціональні характеристики актантів у висловленні (Д. Вілем, А. Греймас, Д. Гагон, Ж. Лазар, Л. Меліс, К. Леклер, Б. Потье, Ф. Растье), їхнє імпліцитне вираження (В. Амарі, А. Дарі, М. Ларжаваара, А. Лемарешаль, М. Ноеї), дихотомія актантів і сирконстантів (А. Борійо, Л. Госелін, Н. Рюве, С. Фабр, Ж. Фейє, М. Хобек Хаф). Незважаючи на ці здобутки, відкритим залишається питання про особливості парадигматичних засобів репрезентації актантності у французькому мовленні, що і зумовлює *актуальність* цієї наукової розвідки.

Метою дослідження є виявлення специфічних засобів парадигматичної реалізації актантності у французькому мовленні.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) дослідити парадигматику актантності; 2) з'ясувати особливості парадигматичного оформлення актантності у французькому мовленні.

Об'єктом дослідження обрано актанти та засоби їх вираження у французькому мовленні.

Матеріалом дослідження слугували висловлення, відібрані методом суцільної вибірки з художніх творів французьких письменників, із текстів французьких періодичних видань різного спрямування та інтернет-джерел.

У процесі мовлення, починаючи з семантичного оформлення речення, кожне актантне гніздо предиката-дієслова заповнюється мовними одиницями певного типу. Тому, враховуючи ці фактори, необхідно розрізняти семантичні і синтаксичні актанти, оскільки їх делімітація необхідна для розкриття формально-змістової структури речення, що в свою чергу веде до розмежування семантичної і синтаксичної актантності.

Розгляд парадигматичного наповнення актантів можна проводити у двох напрямках: 1) аналіз семантичної та синтаксичної актантності без урахування контексту (узагальнений аналіз); 2) аналіз семантичної та синтаксичної актантності з урахуванням контексту (коли досліджується парадигматичне оформлення конкретного актанта в тексті). Відповідно до семантичного чи синтаксичного аналізів незалежно від контексту парадигматика актантності передбачає урахування контекстуальних синонімів (еквівалентів) при розгляді речень-висловлень когерентного тексту, наприклад: *L'enfant dormait. Mais il ne ressemblait à rien, en tout cas pas à toi. Il ressemblait à tous les nourissons. Un innocent, comme on dit. L'avenir du monde. Un petit d'hommes. La perpétuation de la race. Il était simplement ton assassin* [12, с. 280]. Розглядаючи парадигматику суб'єкта, можна виділити такі форми: іменник (просте слово, словосполучення = синонім), займенник. Подібна ситуація простежується і у прикладі: *La raie n'approchait pas, mais gardait sa distance. L'animal me suivit pendant deux heures environ, puis s'effaça comme une plaque de métal. Plus elle s'approchait, plus je pouvais discerner dans cette espèce de table mouvante, des reflets, des taches blanchâtres* [10, с. 217]. Інколи парадигматика номінативів із чергуванням синонімічно-гіперонімічних форм актантності має експресивну конотацію: *L'auto de Marcel Kuhn est dans le fossé... Sa machine est sur le flanc... [...] L'animal n'est pas remis sur ses pattes... le monstre échoué se soulève un peu* [21]. Парадигматика об'єкта оформляється подібно до суб'єкта, тобто іменником чи займенником: *Tu as acheté une voiture? – Oui, j'en ai acheté une* [19, с. 108].

Синтаксична актантність оформляється подібно до семантичної (імен-

никами, займенниками), а також і предикатними комплементами. Предикатні актанти можуть виражати: 1) пропозицію (судження); 2) факт чи можливість; 3) дію, процес чи стан [9]. Кожен семантичний клас дієслова-предиката має предикатний актонт певної семантики. Різноманітність форм вираження функціональних ролей актонтності, а також їх синкретизм зумовлюють певні зрушення в семантико-синтаксичній структурі речення-висловлення, пов'язані з модифікацією та змінами її основних конфігурацій.

У мовленні часто використовуються непрямі номінації актонтності, наприклад, різні стилістичні засоби, які слугують для експресивності висловлення. Таким чином, на основі фактичного матеріалу досліджено, що актонтність реалізується у мовленні засобами метонімії, метафори, перифрази тощо, які надають висловленню певного емоційного відтінку та засвідчують факт асиметрії семантичної і синтаксичної актонтності.

Отже, розглянемо на прикладах особливості парадигматики актонтності у французькому мовленні.

Метонімічне вираження семантичного суб'єкта:

Мовознавчі словники подають таке визначення метонімії (перейменування) – це слово, значення якого переноситься на найменування іншого предмета, пов'язаного з властивим для цього слова предметом за своєю природою [1; 3]. У нашій роботі ми розглянули випадки, коли *семантичний суб'єкт* виражається метонімічно таким чином:

– **через позначення місця дії** (в основі – заміщення назви об'єкта вказівкою на місце його знаходження): *La clinique se vida peu à peu, ainsi que nos rues* [12, с. 228], у цьому реченні суб'єкт виражено метонімічно через обставину місця (*la clinique, nos rues = les gens*);

– **метонімічне вираження суб'єкта (позначення країни чи частини світу)**: *Le tigre celtique va rester l'un des pays les plus dynamiques de la zone euro* [14, с. 89], у цьому прикладі *tigre celtique = Ірландія*. У реченні *La France aime qu'on l'aime* [15, с. 9], вираз *La France* означає *les Français*;

– **метонімічне позначення суб'єкта через дію, яку він виконує або ж через його фізіологічний стан**: *Des éclats de rire enfantins m'ont accueillie* [18, с. 138]. Перший синтаксичний актонт (підмет) цього висловлення має трансформацію *les enfants riaient*. У прикладі *Par la porte entrebâillée, il entendait des chuchotements puis les voix se firent plus distinctes* [11, с. 66] накладаються дві пропозиції, тому виділений об'єднаний актонт виступає одночасно комплементом першої ситуації, а також суб'єктом перцепції другої ситуації.

Суб'єктом перцепції може виступати як істота, так і тварина, наприклад: *François entendit brusquement des grattements qui semblaient venir du trou énorme que faisait une cave démolie* [11, с. 7]. Суб'єкт (невідома тварина) позначений метонімічно через дію, яку він виконує. У наступному реченні дію суб'єкта також зображено метонімічно, до того ж із

використанням метафори: *Les larmes voilaient ma voix* [13, с. 187]. Якщо розглянути цей приклад із семантико-синтаксичного погляду, тоді можна визначити, що є два синтаксичні актанти (підмет та об'єктний комплемент), але один семантичний актант. Це висловлення трансформується у конструкцію: *Je pleure et il m'est difficile à parler*;

– **метонімічне вираження семантичного суб'єкта через знаряддя**, наприклад: *Lorsqu'ils tournèrent la grande barrière de la ferme maritale, quarante coups de fusil éclatèrent* [17, с. 59]. Можна припустити, що у цьому реченні суб'єкт є частково усуненим. У наступних прикладах також спостерігаємо метонімічне вираження суб'єкта через знаряддя праці. Крім того, у цих реченнях накладаються дві пропозиції з двома суб'єктами: з суб'єктом сприйняття (той, хто спостерігає за ситуацією) та з суб'єктом (агенсом) = виконавцем дії, наприклад: *Tout à coup une des deux pioches grinça contre une pierre* [13, с. 69]; *J'entends le rabot courir, la scie crier, le marteau résonner sous le grand toit de l'atelier* [10, с. 67];

– **метонімічне вираження суб'єкта через певну частину тіла** (конкретну чи абстрактну), наприклад, у реченні: *Ma barbe commençait à devenir légendaire dans les rues de Bridgetown, et la colonie française m'y recevait de façon charmante* [10, с. 248] суб'єкт ідентифікується через свою зовнішність “борода”. У прикладі: *Ma raison refusait ces mirages, mais mon coeur les cherchait* [18, с. 117] під виразами *ma raison, mon coeur* розуміють означений суб'єкт *je*. У реченні: *C'est un cerveau, cette fille!* [19, с. 21] метонімічно зображено суб'єкт, коли використовується частина для позначення цілого: “розум (голова)” для характеристики людини. Таким чином мовець хоче повідомити, що дівчина є дуже розумною;

– **метонімічне вираження суб'єкта через місце праці**, наприклад: *Les radios, les chaînes de télévision, les journaux, tous les médias unissent leurs efforts pour nous tenir quotidiennement au courant des malheurs de l'équipe marseillaise* [14, с. 50] виділені члени виступають одним об'єднаним суб'єктом *les journalistes*. У прикладі *Les aéroports français ont placardé des affichettes pour informer les passagers du danger représenté par la grippe aviaire en Asie du Sud-Est* [15, с. 57] суб'єкт має наступну трансформацію *les employés des aéroports*;

– **метонімічне позначення суб'єкта через його місце розташування** (будинок, транспорт, місто, село): *Et tout se tait. La maison de la cave au grenier* [19, с. 211]. У реченні: *Tout Paris porte des escarpins vernis* [19, с. 148] суб'єкт виражено метонімічно через назву міста, і передбачає таку трансформацію *toutes les femmes de Paris*;

– **вираження суб'єкта через належність до певної категорії (торгова марка)**: *La BMW avance dans l'allée jusque devant la porte d'entrée* [19, с. 100]. Виділений компонент позначає марку автомобіля, і таким чином, метонімічно виражено місцеперебування суб'єкта;

– **метонімічне позначення суб’єкта через одяг чи взуття, які він носить**: *Les robes à fleurs, les ridicules petits chapeaux de toile, les chemises roses sur poitrines velues et les médailles de pacotille au bout de lourdes chaînes, tout cela se mit à bruire, à s’agiter sur les trottoires, dans les boutiques* [19, с. 63]. У цьому реченні суб’єкт, що позначає сукупність жінок і чоловіків, представлено через одяг, який вони носять. У наступному прикладі семантичний суб’єкт зображено метонімічно через взуття, яке він носить: *Dans le grand hall en bas, les semelles de cuir claquent. Elles s’arrêtent* [19, с. 83]. С. В. Падучева пропонує такий приклад суб’єктної метонімії: “гуркотять чоботи” замість “солдати гуркотять чобітьми” [5].

Метонімічне вираження об’єктної актантності:

– **вираження об’єкта через його місце розташування** (вміст не зазначається): *Les Français veulent reconquérir leur temps et préserver leur porte-monnaie* [14, с. 69]. У цьому реченні об’єкт-актант *porte-monnaie* має значення *l’argent (гроши)*. У наступному прикладі *Elle a fumé près de la moitié du paquet déjà* [19, с. 188] виділений компонент має значення “цигарки”;

– **вираження об’єкта через дію, яку він виконує**: *J’entendis dans l’escalier des frôlements de robes et des bruits de voix* [13, с. 83]. У цьому реченні об’єднаний актант, який виражено метонімічно, позначає осіб;

– **вираження об’єкта через певну частину тіла** (ноги, руки...), наприклад: *Je voyais frémir d’impatience ses petits pieds chaussés de satin* [17, с. 35]. Виділений актант *pieds* позначає об’єкт-істоту (жінку). Необхідно зазначити, що у цьому прикладі наклалося дві ситуації, де об’єкт перцепції виступає одночасно суб’єктом іншої ситуації, наприклад: *Je la (ses pieds...) voyais. Elle (ses pieds) frémissait d’impatience*;

– **вираження об’єкта через приналежність до певної категорії** (торгова марка чи країна виробництва): *Margot tamponne ses yeux avec un Kleenex qu’elle vient de prendre sur sa table de nuit* [19, с. 247], де актант *un Kleenex* позначає “паперову носову хустинку цієї фірми”. У реченні: *Tu sais comme il est. Il tient à acheter français* [19, с. 280] виділений компонент має таку трансформацію “речі французького виробництва”.

Метонімічне зображення об’єкта спостерігаємо і у наступних виразах: *rouler français* [22] – “*rouler dans les voitures de marque française*”; *dormir Epéda* [21] – “*dormir sur les matelas de cette marque*”. Незважаючи на те, що у синтаксичному плані компоненти такого типу виражені без прийменників, насправді, вони функціонують як непрямі компоненти. Їх відносимо до основних (обов’язкових) сирконстантів актантного типу.

Регулярність метонімії у багатьох випадках полягає в тому, що в утворенні нового значення відбувається категоріальний зсув учасника, тобто зміна референції таксономічного класу [6, с. 3]. Отже, на основі розглянутих прикладів можемо констатувати, що метонімічне виражен-

ня актантності базується на реальному зв'язку об'єкта номінації з тим об'єктом, назва якого переноситься на об'єкт найменування. Таким чином, цей зв'язок може бути між місцем і людьми, між дією та інструментом, між предметом і речовиною, яка там знаходиться; між дією та результатом і так далі.

Метафоричне вираження семантичного суб'єкта: *Elle les observe. Deux vieilles pies qui jacassent* [19, с. 202]. У цьому реченні суб'єкт зображено метафорично через порівняння з діями птахів, до того ж дещо з негативним відтінком: “тріскотять як дві старі сороки”.

У французькому мовленні досить часто використовується граматична метафора (“синтаксичний анімізм”), де неживий предмет прирівнюється до діючого суб'єкта; неперсоніфіковані іменники у функції підмета вживаються з перехідним дієсловом [2, с. 806], наприклад: *L'orage a surpris les promeneurs en pleine forêt* [18, с. 40].

У реченні *Les cris du gamin, c'était des crocs qui vous rentraient dans le coeur* [12, с. 201] за допомогою метафоризації зображено дію суб'єкта на іншу особу. У наступному прикладі за допомогою метафори зображено стан суб'єкта, його сприйняття зовнішніх факторів: *Soudain, il reçut la gifle noire d'un tunnel* [20, с. 110]. Дж. Лакофф і М. Джонсон, досліджуючи сутність процесів метафоризації навколишнього світу, а також закони формування й трансформації мовної метафори, висувають ідею антропоцентричної концептуалізації світу через метафоризацію людиною себе й усього, що вирує навколо неї, відповідно до законів логіки мови [4, с. 387–415].

Що складніша конструкція, то важче вона піддається аналізу, а особливо, виділення у ній актантів, які до того ж виражені метафорично або ж взагалі не реалізуються у поверхневій конструкції, наприклад: *La pluie dessinait sur les vitres un fouillis de couleurs et d'arabesques* [16, с. 54]. У цьому реченні засобами метафори зображено безагенсний процес (явище дощу). Суб'єкт є неозначеним та вербально невираженим, він ніби спостерігач (виразник) процесу.

Метафоричне представлення об'єкта (істоти) може подаватися через опис його зовнішності: *Les deux autres n'avaient que des prénoms, Aline et Rose, alors que la petite, tout le monde l'appelait Belle, et certains qui se voulaient poètes, rajoutaient même, Belle de jour* [12, с. 16].

У наступному прикладі за допомогою метафори та персоніфікації зображено природні явища: закінчення ночі та початок дня: *Le jour allait commencer; la peau de la nuit était plus tendre; ça blanchissait au levant; des nuages se défaisaient avec lenteur* [11, с. 141]; метафорична реалізація природного явища (дощу) подана також у реченні: *Un moutonnement de parapluies couvrait les rues* [16, с. 7].

Вираження актантності за допомогою засобів персоніфікації, коли неживі предмети чи події функціонують як живі істоти. Це стилістичне

явище використовується для підсилення емоційного відтінку конструкції, що можемо спостерігати у наступних прикладах: *La Méditerranée ne permet guère la survie* [10, с. 77]; *La guerre déroulait son petit carnaval viril sur des kilomètres* [12, с. 87]; *Le canal continuait à filer son eau rapide* [ibid., с. 111].

Парадигматичне оформлення актантності за допомогою перифрази (непряме називання предмета чи істоти), наприклад: *Le pays des pyramides l'avait émerveillé* [14, с. 67], де виділений компонент *pays des pyramides* позначає *Ceunem*. У реченні *La péninsule souffre plus que ses grands voisins de la concurrence des pays à bas coûts* [ibid., 89] іменник *La péninsule* передбачає трансформацію у *l'Italie*.

У наступному прикладі за допомогою перефразування зображено семантичний суб'єкт *les professionnels de santé* (або *les médecins*), який у синтаксичному плані виражений комплементом дієслова: *Chaque année, 150000 accidents d'exposition au sang, généralement des piqûres, touchent les professionnels de santé* [15, с. 53]. Засіб перефрази та порівняння дозволяє також позначити суб'єкт, зокрема його стан, відчуття чи його характеристику: *Un torchon parmi des mouchoirs de soie, voilà ce dont j'aurais eu l'air* [12, с. 241].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що парадигматика актантності, яка базується на вертикальних відношеннях, зокрема, синонімічних, антонімічних, гіпонімічних, конверсивних, тобто відношеннях на основі спільності або протилежності значень, розкриває весь спектр вираження актантів у висловленні. Адже парадигматика актантності – це система форм структурної схеми актантів (актантної рамки), у якій вихідною формою є ядерне слово (актант), а похідними – його трансформації.

Перспектива подальших досліджень полягає у дослідженні засобів вираження актантності у висловленнях різних функціональних стилів.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : “Советская энциклопедия”, 1969. – 607 с.
2. 1. Гак В. Г. Номинализация сказуемого и устранение субъекта / В. Г. Гак // Языковые преобразования. – М., 1998. – С. 395–408.
3. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 224 с.
4. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем : [пер. с англ. Н. В. Перцова] / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 387–415.
5. Падучева Е. В. К когнитивной теории метонимии / Е. В. Падучева. – [Електрон. ресурс] : Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru / Archive / 2003 / Paducheva.pdf>.
6. Розина Р. И. Категориальный сдвиг актантов в семантической деривации / Р. И. Розина // Вопросы языкознания. – 2002. – № 2. – С. 3–15.

7. Lazard G. L'actance / G. Lazard. – Paris : PUF, 1994. – 285 p.
8. Melčuk I. Actants in semantics and syntax (2 parts) / I. Melčuk // *Linguistics* : University of Montreal. – 2004. – V. 42 (1). – P. 1- 66; V. 42 (2). – P. 247–292.
9. Vendler Z. *Linguistics in Philosophy* / Z. Vendler. – Ithaca, N.Y. : Cornell University Press, 1967. – 203 p.
Джерела ілюстративного матеріалу:
10. Bombard Al. *Naufragé volontaire* / Alain Bombard. – P. : Hachette, 1956. – 255 p. – (Bibliothèque de la jeunesse).
11. Cayrol J. *L'espace d'une nuit* / Jean Cayrol. – P. : Editions du Seuil, 1954. – 173 p.
12. Claudel Ph. *Les âmes grises* / Philippe Claudel. – P. : Editions Stock, 2003. – 285 p.
13. Dumas A. fils. *La Dame aux Camélias* / Dumas Alexandre fils. – P. : Nelson, 1994. – 284 p.
14. *L'Expansion* / 01. 2005, № 693. – 132 p.
15. *L'Express* / 28.06.2004, Paris. – 85 p.
16. *Lire* / 02.2005, № 332. – 116 p.
17. Maupassant Guy. *Contes de la bécasse* / Guy de Maupassant. – P. : Booking International, 1995. – 155 p.
18. Philipe A. *Le temps d'un soupir* / Anne Philipe. – P., 1963. – 252 p.
19. Pratte J. *Les persiennes* / Josette Pratte. – P. : Editions Robert Lafont, 1985. – 315 p.
20. Troyat H. *La neige en deuil* / Henri Troyat. – P. : Flammarion, 1952. – 126 p.
21. Net 1 : *Dormir les matelas Epeda*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.litsmatelassommier.info/Matelas-Epeda-Essentiel.html>.
22. Net 2 : *Les français veulent rouler français*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.liberation.fr/economie/0101640423-les-français-veulent-rouler-français>.